

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ШЕВЦОВА Світлана Михайлівна

УДК 101: 37. 013.75 – 051] (043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ
НА ОСНОВІ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ-2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, доцент
Вашкевич Віктор Миколайович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, професор кафедри
управління та євроінтеграції.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Базалук Олег Олександрович,
Київський університет туризму, економіки і права
завідувач кафедри філософії і соціології;

кандидат філософських наук, доцент
Корецька Антоніна Іллівна,
Український державний університет фінансів та
міжнародної торгівлі,
заступник декана фінансово-економічного
факультету.

Захист відбудеться «10» вересня 2010 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «7» липня 2010 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження становлення методологічної культури сучасного вчителя обумовлена потребами суспільної практики та загальними закономірностями соціокультурної трансформації суспільства, які на початку ХХІ століття значно загострили проблему взаємодії освіти та суспільства. Це час визначення стратегічних орієнтирів, народження нової якості життя, інноваційної культури. Іншою має бути й підготовка особистості до життя, формування її світогляду. Загальний напрям принципів змін в освіті охоплюється поняттям «методологічна культура вчителя», зміст якого включає в себе оновлення системи освіти та виховання з одночасним збереженням тих актуальних надбань, які були досягнуті педагогами в попередні роки.

У той час, коли змінюється система поглядів на навчання і виховання як педагогічні процеси, змінюється й філософія виховання. Очевидним стає, що досягнення мети сучасного виховання – розвиток конкурентоздатної, творчої особистості вчителя, спроможної до самовизначення, самореалізації та самовдосконалення, можливий лише за умови ґрунтовної підготовки вчителя до організації виховного процесу, *спонукає його удосконалювати професійну майстерність, методологічну культуру.*

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується й освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого, і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Характерною особливістю цього періоду розвитку освіти є пошук нових змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій, що передбачає високий рівень методологічної культури вчителя.

Для розуміння важливості проектної діяльності як основи становлення методологічної культури сучасного вчителя важливо усвідомити її сутність – від теорії до практики, поєднання академічних знань з прагматичними та дотримання відповідного балансу на кожному етапі навчання, адже сьогодні існує широкий різнобій у визначенні цих понять. Ми розглядаємо методологічну культуру як соціокультурний філософський феномен у площині таких параметрів: проект як метод; метод проектів як система; організаційна форма становлення методологічної культури вчителя; впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес як вид продуктивної діяльності сучасного вчителя.

Впровадження проектної діяльності в практичну роботу вчителів стає однією із важливих потреб сучасності, але вона можлива тільки за умов ґрунтовної підготовки. На жаль, побутує спрощене розуміння сутності методу проектів лише як засобу пізнавальної діяльності, поглибленого вивчення предмету, освоєння нових знань, хоча відомо, що місія методу проектів полягає у подоланні споглядального догматичного підходу до знання, в освоєнні

компетенції, умінь та навичок використання знань як інструмента розв'язання життєвих проблем і становлення методологічної культури вчителя.

Таким чином, становлення методологічної культури вчителя на основі проектної діяльності є одним із актуальних напрямів і головних завдань сучасної освіти. Це потребує від вчителя розуміння сутності освітянських явищ, ознайомлення з логікою дослідницького процесу, формування досвіду аналізувати й передбачати його подальший розвиток, що, в свою чергу підвищить рівень методологічної культури, сприятиме інноваційному розв'язанню неординарних завдань, вирішення яких неможливо без оволодіння методами наукового пізнання.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Аналіз робіт філософів засвідчує, що означена проблема тією чи іншою мірою досліджувалася як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями та педагогами-практиками.

Праці сучасних дослідників філософії освіти – В. Андрущенко, В. Базалука, В. Беха, В. Вашкевича, В. Волович, В. Воронкової, Д. Дзвінчука, А. Дьоміна, І. Зязюна, В. Кременя, Л. Морозової, І. Надольного, І. Предборської, Н. Скотної є концептуальною і теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження. У працях науковців розглядаються не тільки сучасні освітні реалії України, але й прогнозуються перспективи розвитку майбутнього, зокрема, завдяки методу проектів як основи становлення методологічної культури сучасного вчителя.

Історично метод проектів з'явився в середині минулого століття, коли в пошуках нових форм організації навчальних занять деякі школи звернулись до досвіду ВНЗ. Близька до проектних технологій навчання система організації занять у школі, за якою здійснюється поєднання занять у великих аудиторіях, у малих групах та індивідуально, одержала назву «план Трампа». Ця система була розроблена професором педагогіки зі США Ллойдом Трампом у 60-х роках ХХ століття і років тридцять користувалася популярністю у школах США. У 80-х роках план Трампа був модернізований на лекційно-семінарську систему навчання, що дотепер використовується деякими педагогами (особливо при викладанні гуманітарних і природничо-наукових дисциплін).

Під кутом зору розгляду виховання як педагогіки діяльності до неї зверталися Г. Венекен, Ф. Гансберг, Л. Гурлітт, Дж. Дьюї, К. Ланге, В. Лай, Г. Шаррельман та інші представники так званого нового виховання.

Своєрідну філософію становлення методологічної культури вчителя (підготовки особистості до творчої праці та виховання таких рис характеру, як компетентність і професійність) розробив український мандрівний філософ Г. Сковорода. Ідея філософії серця одержує все більше прихильників у процесі переходу від авторитарної, вульгарно-соціологічної до гуманістичної філософії. В її центрі – виховання позитивної почуттєвості у ставленні особистості до світу, іншої людини, до самої себе за біблійським правилом золоті етики. Стимулом та енергетикою людського життя за філософією серця є сукупність людських почуттів.

Проблема формування методологічної культури вчителя, зокрема, на основі проектної діяльності, поєднання навчання з продуктивною творчою працею, подолання розриву між розумовою і фізичною працею розглянули у своїх наукових працях О. Анисимов, Т. Андрущенко, О. Бережнова, І. Єрмаков, П. Блонський, В. Краєвський, С. Моложавий, Л. Новікова, А. Лискунов, Б. Пальчевський, В. Рубцов, І. Сवादковський, В. Слободчиков, А. Фортунатов, Г. Щуровицький та ін.

Найбільш розробленим у філософській науці є системно-діяльнісний підхід, обґрунтований у роботах В. Беспалько, І. Зязюна, М. Ракітова, В. Сагатовського, В. Садовського, В. Юдіна та ін. Використання методу проектів дозволяє реалізувати особистісно-діяльнісний (В. Данилов, Ш. Амонашвілі) і особистісно зорієнтований підходи до освіти учнів і становлення методологічної культури вчителя.

Аналіз існуючої літератури дозволяє сформулювати наступні висновки щодо ступеня розробленості: по-перше, у соціально-філософській літературі закладено основи теоретико-методологічних засад дослідження проектної діяльності в освіті; по-друге, у незалежній Україні народжуються нові напрями дослідження філософських вимірів освіти та впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес, відбувається процес активної інтеграції різних наук, все частіше визначається окремий напрям та наукова дисципліна – філософський аналіз становлення методологічної культури вчителя; по-третє, неухильно зростає державний і громадський запит на зазначену дисципліну, її інструментальну й практичну цінність у визначеності цілей до особливостей функціонування європейського освітнього простору в контексті Болонського процесу в Україні.

Віддаючи належне розробкам теоретичних філософських аспектів проблеми, відзначимо, що проектна діяльність як засіб становлення методологічної культури переважно розглядалася в педагогічному аспекті, досліджувались її окремі напрями, а, отже, зазначена проблематика поки що не стала предметом філософського аналізу, до чого спонукають як потреби модернізації освіти, так і антропологічні виклики сучасності.

Суперечність між практичною і теоретичною актуальністю проблеми становлення методологічної культури сучасного вчителя у процесі проектної діяльності, відсутність ґрунтовних філософських досліджень з цієї проблеми й обумовили вибір теми роботи.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темою дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 року та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації

затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 3 від 29 жовтня 2009 року).

Мета дослідження полягає у філософському аналізі проектної діяльності як способу становлення методологічної культури сучасного вчителя в умовах модернізації освіти.

Досягнення означеної мети вимагає вирішення низки дослідницьких завдань:

- проаналізувати теоретичні засади становлення методологічної культури сучасного вчителя;
- окреслити історико-філософський контекст проблеми та визначити сутність категорії «методологічна культура вчителя»;
- перевірити ефективність цілісної організаційно-методичної системи як основи становлення методологічної культури вчителя в процесі проектної діяльності;
- дослідити здатність учителя генерувати нові ідеї, спрямовувати учнів на пошук шляхів вирішення поставлених проблем;
- виявити чинники впливу проектної діяльності вчителя на формування його методологічної культури;
- вивчити творчі здібності сучасного вчителя, які пов'язані з визначенням своєї позиції та побудовою перспектив професійно-особистісного зростання.

Об'єктом дослідження є становлення методологічної культури вчителя в умовах модернізації освіти.

Предметом дослідження є проектна діяльність в освітянській системі як засіб і умова становлення методологічної культури сучасного вчителя.

Методологічна основа дослідження визначається підходом, який спирається на принципи об'єктивності та цілісності, а також комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що дозволило забезпечити обґрунтованість і достовірність наукових результатів. Робота побудована на основі системного методу та принципів діалектики, що органічно доповнені методологією нелінійної філософської парадигми. Завдяки діалектичному методу отримана можливість побачити і представити предмет дослідження у всіх його соціальних та інших взаємних зв'язках і залежностях; метод системного аналізу сприяв комплексному аналізу національного контексту нової філософської парадигми освіти; порівняльний метод використовувався для аналізу парадигмальних освітніх ідей та пріоритетних цілей формування методологічної культури вчителя під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

Застосовано методи абстрагування, узагальнення, порівняння і систематизації при вивченні філософської літератури. Застосовувався соціокультурний та історичний методи. Достатня ступінь обґрунтованості положень роботи також забезпечується використанням логічних методів та широкої джерельної бази.

У процесі дослідження пріоритетним виступав основний принцип організації соціально-філософського знання – принцип гуманістичної спрямованості. Застосування різноманітних методів дослідження об'єктивно зумовлене необхідністю поєднання соціально-філософського та педагогічного аналізу.

Робота спиралась на: принципові положення Державної національної програми відродження освіти «Освіта. Україна XXI ст.», Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту», Національну доктрину розвитку освіти в Україні, положення «Про ступеневу освіту в Україні», нормативні документи, матеріали засідання Колегій Міністерства освіти і науки України, досвід провідних університетів по впровадженню інноваційних технологій, зокрема Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Особливу цінність для реалізації мети пошукової роботи мали міжнародні документи, декларації, домовленості, зокрема, Лісабонська Конвенція про взаємовизнання кваліфікацій у галузі вищої освіти (1997 р.) та Болонська декларація (підписана Україною в 2006 р.).

У цілому, дослідження становлення методологічної культури вчителя проводилось на засадах пріоритетності основного принципу організації філософського знання – принципу гуманістичної спрямованості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у філософському аналізі проектної діяльності як способу становлення методологічної культури сучасного вчителя в умовах модернізації освіти.

В дисертації сформульовані положення, що конкретизують наукову новизну дослідження і виносяться на захист:

Вперше:

- науково обґрунтовано та запропоновано теоретичну модель становлення методологічної культури сучасного вчителя засобами проектної діяльності;

- концептуалізовано поняття «методологічна культура вчителя», під яким розуміється соціально-освітній феномен загальнонаукового, конкретно-наукового й технологічного рівнів; здатність до проектування й організації навчально-виховного процесу; усвідомлення, формулювання й творче вирішення педагогічних задач;

- розроблено технологію організації та проведення проектної діяльності, яка містить такі взаємопов'язані етапи роботи над проектом: пошуково-дослідницький, технологічний, оформлення результатів, презентація (захист проекту), рефлексія;

- відтворена філософська характеристика організаційного впливу проектної діяльності на становлення методологічної культури сучасного вчителя як запоруки ефективності навчально-виховного процесу.

Набуло подальшого розвитку:

- філософське тлумачення понять «метод проектів», «педагогічна технологія», «технологія проектної діяльності»;

– спроба розв’язання суперечностей класичної освітньої парадигми: між орієнтацією на розвиток особистості вчителя і вузькою спеціалізацією; між декларованим правом і соціальними обстеженнями на здобуття якісних знань; між системно-соціальною функцією та роллю проектної діяльності як основи становлення методологічно культури сучасного вчителя.

Уточнено:

– становлення методологічної культури сучасного вчителя через реалізацію соціокультурного принципу єдності й різноманіття змісту навчального процесу засобами проектної діяльності та через своєрідність форм його організації, що дає можливість перенести акцент з інформаційного навчання на методологічне, здійснити перехід від трансляції готового знання до формування творчого мислення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його висновки дозволяють внести уточнення до навчальних планів та програм науково-технічної та технологічної освіти вчителів; на його основі можна підготувати спеціальний курс з методу навчання та виховання учнів засобами проектів, організувати перепідготовку вчителів та керівників закладів освіти, таких, зокрема, як семінар «Модель школи майбутнього».

Запропонована в роботі концептуальна модель методологічної культури вчителя збагачує науковий арсенал дослідження. Положення дисертації можна використовувати у роботі районних, міських відділів освіти, діяльності навчальних закладів, навчально-виховному процесі.

Апробація результатів дисертації. Окремі теоретичні та методичні положення дисертації обговорювалися на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, на низці Всеукраїнських наукових конференцій і науково-методичних семінарів, а саме: «Метод проектів у сучасній школі: традиції, перспективи, життєві результати» (Київ, 2003); «Педагогічна освіта в Україні: проблеми, перспективи розвитку» (Миколаїв, 2004); «Людина – проект світу і смислу: життєво творчі орієнтири для освіти XXI століття» (Київ, 2004); «Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття» (Київ, 2005); «Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача» (Київ, 2005); «Виховання та розвиток обдарованих учнів на основі організації особистісно зорієнтованого навчання, інформаційних технологій та проектно-пошукової діяльності» (Київ, 2006); «Національний мовно-культурний простір України в контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів» (Київ, 2008); «Проектна діяльність у лицей: компетентнісний потенціал, теорія і практика» (Київ, 2009).

Результати дослідження пройшли апробацію при впровадженні до навчально-виховного процесу шкіл столиці, зокрема Печерського району м. Києва та Лицею міжнародних відносин № 51 міста Києва.

Публікації. Зміст дисертації висвітлюється у 9 одноосібних науково-методичних публікаціях і практико зорієнтованих збірниках, з них 4 статті у наукових виданнях, затверджених ВАК України як фахові з філософії.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається із вступу, трьох розділів (поділених на підрозділи), висновків та списку використаних джерел (274 позицій). Загальний обсяг тексту дисертації – 181 сторінки, основна частина – 156 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **«Вступі»** обґрунтовується актуальність дослідження, розкривається стан розробки проблеми у науковій літературі, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження та зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами, наводяться положення наукової новизни, що виносяться на захист, розкривається практична цінність отриманих результатів, описується структура і обсяг дисертаційної роботи.

У **першому розділі – «Теоретичні засади дослідження процесу формування професійної майстерності як основи методологічної культури вчителя»** – розкриваються базові поняття дисертації, досліджуються різні наукові виміри проблеми становлення методологічної культури сучасного вчителя засобами проектної діяльності та формується методологічний інструментарій дослідження. Підкреслюється, що сучасне суспільство вимагає залучення до діяльності всієї особистості, її особистих та культурних якостей і устремлінь. У центрі уваги освіти все більше стають не масові пріоритети індивідів з усередненими характеристиками, а вчитель з високою методологічною та духовною культурою, особистість, яка здатна формувати всебічно розвиненого учня.

Професійно обумовлені вимоги до вчителя в педагогіці виражаються термінами “професійна придатність” і “професійна готовність”. Під професійною придатністю розуміють сукупність психічних і психофізіологічних особливостей вчителя, які необхідні для досягнення успіху в обраній професії. Під професійною готовністю – психологічну, психофізіологічну, фізичну готовність (тобто професійну придатність) та науково-теоретичну і культурну підготовку педагога. Провідне місце в професіограмі вчителя посідає спрямованість його особистості. Спрямованість особистості вчителя – це мотиваційна зумовленість його дій, вчинків, усієї поведінки конкретними життєвими цілями. Дійсно педагогічна спрямованість особистості, його професійна майстерність – це і є основа методологічної культури освітянина.

Підрозділ 1.1 – «Феномен методологічної культури вчителя в реалізації методу проектів» – присвячений аналізу ключових понять «методологічна культура вчителя» та «проектної діяльності» у різних наукових дискурсах.

На основі філософського аналізу досліджено, що проблемі зростання впливу проектної діяльності на становлення методологічної культури вчителя приділяли свої наукові роботи В. Біблер, С. Гессен, Дж. Дьюї, Р. Емертон, С. Кримський, М. Мамардашвілі, І. Підласий, Ю. Сафонов та ін. Важливе

значення мали дослідження категорійного апарату освітянської науки – Б. Вульфсон, Ю. Бабанський, М. Кантор, М. Кларін, В. Краєвський та ін.

Розкрита роль парадигмальних освітніх ідей процесу становлення методологічної культури та професійності сучасного вчителя, які в тій чи іншій формі визначали концептуальний зміст філософсько-освітніх парадигм у різні епохи: соціоцентричні теорії освіти (В. Давидов, Ю. Дерябін, М. Добрускін, З. Малькова, В. Розанов, Ю. Сафонов та ін.); колективного навчання та виховання (Т. Адорно, М. Горкгаймер, Е. Дюркгейм, Е. Роттердамський та ін.); індивідуально-диференційованого навчання та виховання (Р. Барне, В. Давидов, В.Кудін та ін.); гуманістичної педагогіки (О. Бондаревська, Дж. Боррадорі, Г. Врігт, І. Песталоцці та ін.); всебічного розвитку особистості (А. Карпов, А. Нейфах, Н. Юліна та ін.); вплив глобалізації на формування культури особистості вчителя (А. Мінтос, В. Буряк, М. Делягін та ін.); передбачення майбутнього (Н. Абоньяно, Л. Буєва, А. Гусейнов, Е. Тоффлер та ін.).

Та найголовніший дослідницький аналіз підрозділу – філософський аспект, в якому розкрито проблеми індустріального технологізму, вузькогалузевого підходу впровадження до навчально-виховного процесу проектної діяльності як сучасного ефективного методу здобування якості знань, важливої умови становлення методологічної культури вчителя (В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бех, А. Корецька, І. Предборська та ін.).

Таким чином, становлення методологічної культури вчителя відбувається через проектну діяльність та творчу спрямованість, рефлексію, здатності бути залученими до навчально-виховної роботи і відшукати творчий сенс діяльності. Зразки методологічної культури транслуються, підтримуються, зберігаються і використовуються на рівні свідомого й несвідомого. Методологічна культура є важливим елементом професіоналізму, визначає адекватність сприйняття вчителем професійної дійсності, спроможність до організації творчої діяльності на наукових засадах, здатність до самоаналізу й самоактуалізації, рефлексії педагогічного процесу й проектної діяльності.

Підрозділ 1.2 – «Провідні наукові підходи до визначення змісту методологічної культури як основи професійної майстерності вчителя» – присвячений обґрунтуванню принципів та методів дослідження, які впливають із загальноосвітнянських: принцип гуманізації навчально-виховного процесу, який забезпечує спільне входження вчителя і учня у контекст сучасної культури; культурологічної спрямованості професійно-освітнянської підготовки; адекватності мети і системності культурологічних методів як основи методологічної культури; аналітико-синтетичного підходу, який уможливорює оптимальне функціонування системи проектної діяльності вчителя за умов цілісності, відкритості, гнучкості, варіативності, динамічності; повноти і доцільності, що визначає склад і структуру навчально-виховного процесу.

Як свідчить аналіз сучасної наукової літератури, нормативних документів, що регламентують вимоги до рівня професійної підготовки вчителя, значної актуальності набуває формування у нього методологічної культури. Таке твердження зумовлюється сучасним розумінням методологічної

культури як інтегрованого професійно важливого утворення, що забезпечує здатність вчителя на високому рівні організовувати навчально-виховний процес, вести наукові дослідження, опановувати новими технологіями та інформаційними системами, узагальнювати передовий педагогічний і методичний досвід, критично оцінювати результати власної роботи, творчо працювати над власним самовдосконаленням.

Враховуючи положення культурологічного підходу до професійної освіти вчителів можемо припустити, що методологічна культура у об'єктивному вимірі існує як певний символічний простір. У процесі проектної та професійної діяльності (навчальної, наукової, самоосвітньої, громадської) вчителі залучаються до зразків методологічної культури, зафіксованих у соціокультурному просторі (субкультурі) ліцею, сприймають вже генеровані ідеї, народжують нові. Під час діяльності суб'єктів цього процесу зразки методологічної культури транлюються, зберігаються, сприймаються і використовуються як об'єктивні і суб'єктивні явища.

Наукова парадигма обумовлює всебічний розвиток проблеми становлення методологічної культури сучасного вчителя із застосуванням концептуально-плюралістичного підходу і визначає міждисциплінарний характер наукового апарату, що застосовується у процесі дослідження. Робота спирається на принципи філософського пізнання – збігу начала і принципу (В. Андрущенко, О. Базалук, В. Бех, О. Гомілко), розвитку системності, історизму, зв'язку з практикою, сходження від абстрактного до конкретного (В. Вашкевич, В. Заблоцький, Н. Скотна). Зasadничою методологічною ідеєю відповідно до синергетичного підходу є переконання, що становлення методологічної культури сучасного вчителя найефективніше при впровадженні в навчально-виховний процес проектної діяльності.

Робиться висновок, що, з урахуванням зазначеного, можна вивести загальний принцип становлення методологічної культури як основи професійності вчителя на основі проектної діяльності. У дослідженні зазначається, що тільки сучасна філософія освіти пропонує нову методологічну підставу для вирішення педагогічних проблем, акцентуючи увагу, насамперед, на суб'єктних відносинах між вчителем і учнем, котрі полягають у позиції співробітництва, співтворчості, технології партнерства у педагогічній взаємодії, синергії результату від колективної діяльності та впровадження методу проектів.

У другому розділі – **«Філософські виміри проектної діяльності як особливого виду становлення методологічної культури вчителя в навчально-виховному процесі»** – аналізуються історико-філософські засади становлення методологічної культури вчителя в навчально-виховному процесі завдяки проектній діяльності. Проектна діяльність – сучасний напрям навчально-виховної роботи як основа її ефективності, що відкриває нові горизонти у становленні методологічної культури вчителя. Але за наявності позитивних сторін метод проектів має і слабку сторону – за надмірної захопленості прагматичною спрямованістю навчання може бути знижений

загальний теоретичний рівень освіти. Саме надмірне захоплення методом проектів на шкоду систематичному навчанню призвело до «розчарування» ним педагогів у середині ХХ сторіччя.

У зв'язку зі становленням парадигми особистісно зорієнтованої освіти, важливою складовою у формуванні методологічної культури вчителя є проектна діяльність, яка переживає друге народження як ефективне доповнення до інших педагогічних технологій, що сприяють становленню особистості – суб'єкта діяльності та соціальних стосунків й удосконалює методологічну культуру та професійну майстерність вчителя.

Таким чином, методологічна культура є цілісним багаторівневим і багатокомпонентним новоутворенням у структурі особистості сучасного вчителя, що містить знання філософської методології, володіння методами і методологією наукового пізнання, розумову діяльність в режимі методологічної та педагогічної рефлексії, систему інтеріоризованих цінностей, котрі визначають професійну свідомість (самосвідомість) вчителя та детерміновані властивостями інтегральної індивідуальності.

Підрозділ 2.1 – «Проектна діяльність як соціокультурне явище» – присвячений аналізу умов ефективного формування методологічної культури сучасного вчителя.

Доведено, що сучасну практичну діяльність освіти, науково-технічний та культурний прогрес у різних сферах суспільного буття, формування методологічної культури вчителя визначають впровадження до навчально-виховного процесу методу проектів.

Проектна діяльність, на яку покладалися великі надії в модернізації української освіти, схвилювало українське педагогічне співтовариство ще на початку минулого століття. Ідеї «школи майбутнього» американського вченого Джона Дьюї, реалізовані Вільямом Кілпатриком, були реконструйовані українськими педагогами-новаторами у вигляді трудового методу навчання. Метод проектів поширився у педагогіці та практиці української школи у 20-х роках ХІХ століття, за часів масштабного реформування шкільної освіти. Подальший розвиток цього методу у вітчизняних школах пов'язано з іменами вітчизняних педагогів (В. Шульгіна, А. Петровича, Л. Миловидова, М. Крупеніна, В. Ігнат'єва та ін.). Прихильники методу проектів оголосили його єдиним засобом перетворення школи навчання на школу життя.

У **підрозділі 2.2 – «Проектна діяльність як основа становлення методологічної культури вчителя»** – зазначається, що у філософській науці проектування як особливий спосіб формування методологічної культури вчителя стало предметом вивчення недавно.

На жаль, в Україні сьогодні ще досить мало досвіду проектної діяльності у навчально-виховному процесі сучасної школи. До кінця 80-х років ХХ-го століття проектування, яке можна розглядати як зв'язуючу ланку між теорією та педагогічною практикою, в діяльності вчителів було практично відсутнє. При організації навчально-виховного процесу вчителі проминали етап проектування, обмежуючись плануванням своєї роботи.

Таким чином, у сучасній науці та освітянській практиці проектна діяльність розглядається як особливий вид становлення методологічної культури вчителя в навчально-виховному процесі, а саме: здатність вчителя передбачати майбутнє учнів на основі такої властивості індивіда як культура; особливий вид пізнання, який дає уявлення про об'єкти, які можуть виникнути за умови реалізації проектної ідеї; спосіб самореалізації в методологічній культурі та необхідна для будь-якої соціальної системи форма самоорганізації; творча діяльність учителя, яка викликає до життя нове і корисне, чого раніше не існувало; системи практичної діяльності, які можуть виявлятися, описуватися та перетворюватися на проект майбутнього; тип мислєдїяльнїсної роботи із майбутнім; засіб окультурювання інноваційних соціокультурних перетворень і культурна форма інноваційних процесів в універсумі освіти; зверненість до реального майбутнього, яке народжується у мисленні і забезпечується завдяки рефлексії; зверненість на розвиток об'єкта, який проектується.

У третьому розділі – **«Організаційний потенціал освіти як предмет соціально-філософського аналізу проектної діяльності»** – визначено поняття освіти як складової системи саморегуляції, охарактеризована її сутність, а на цій основі виділені критерії ефективності проектної діяльності в навчально-виховному процесі.

Звертається увага на те, що в дисертації проводилося дослідження сутності понять: методологічна культура, проект, метод проектів, проектна діяльність та дослідження генезису розвитку проектної діяльності у філософській науці та практиці, здійснювався аналіз стану підготовки вчителя до організації проектної діяльності учнів у сучасних закладах освіти, розроблялася модель підготовки вчителя до організації проектної діяльності учнів у навчально-виховному процесі; визначалися критерії та показники оцінювання рівня готовності вчителів, визначалися складові системи підготовки вчителя до організації проектної діяльності та технології підготовки вчителя до організації проектної діяльності з учнями школи; перевірялася ефективність форм і методів становлення методологічної культури вчителя в процесі проектної діяльності.

Вказується, що при формуванні методології будь-якої діяльності особистості вчителя і тим більш при використанні її принципів в процесі практичної реалізації цієї діяльності необхідно керуватися положеннями логіки дій, яка є породженням логіки мислення і регулюється логікою речей, тобто відображенням механізмів самоорганізації природних систем у процесі навчально-виховної діяльності. Усвідомлення об'єктивної необхідності такого складного переплетіння вимог і обмежень при здійсненні вчителем своєї професійної діяльності, перенесення її у сферу навичок автоматизованого виконання з неодмінним і також автоматизованим урахуванням вимог, походження і призначення з одночасною фіксацією в системі життєвих цінностей і стає основою методологічної культури фахівця освіти.

Підрозділ 3.1 – «Філософські рефлексії цілей та завдань проектної діяльності» – присвячений обґрунтуванню сутності проектної діяльності як філософського феномена, завдяки якому ефективно впроваджуються у навчально-виховний процес інноваційні технології, відповідно до викликів сучасності.

У цьому контексті визначено сутність організаційного потенціалу освіти як ступеня цінності методу проектів, що є основою становлення методологічної культури у таких ознаках навчально-виховного процесу: вчитель має можливість застосовувати знання на практиці; даний метод вчить цінувати час і працю; метод розвиває ініціативу при активній роботі; дає можливість виховувати характер особистості, а також чесність у стосунках з діловим світом; батьки активно залучаються до спільних зі школою справ; учитель стає місцевим громадським радником і вихователем.

Аналіз історико-філософської літератури дозволяє виділити головні позитивні сторони проектної діяльності у формуванні методологічної культури, а саме: виділення життєво важливих знань в освіті; можливість практичного застосування теоретичних знань при виконанні проекту; мотивація діяльності учнів; здійснення міжпредметних зв'язків; виховання дисциплінованості, наполегливості у подоланні труднощів; розвиток ініціативи і творчих здібностей; формування навичок цілепокладання, аналізу, оцінки результатів своєї праці; формування навичок бережливого ставлення до засобів і результатів праці, грошей, часу; застосування методу проектів сприяє самовизначенню учнів у майбутній професійній діяльності; розвиток навичок колективної праці, взаємодопомоги; налагодження зв'язку із батьками.

Зазначено, що задача шкіл нового типу та роль вчителя полягає в тому, щоб стимулювати пізнавальні здібності учня, формувати прийоми творчого мислення.

Таким чином, важливо при цьому усвідомити, що *навчально-виховна діяльність у системі факторів* проектної діяльності буде ефективно працювати, якщо: учитель за мету своєї діяльності буде розглядати не стільки формування знань, умінь і навичок, скільки розвиток життєвої компетентності школярів, тобто здатності і готовності розв'язувати життєві і соціальні проблеми; будуть створені адекватні матеріальні та інформаційні ресурси (метод проектів ресурсоємний); традиційна класно-урочна система буде модифікуватися і набувати більшої відкритості; нарешті, якщо у змісті освіти пріоритетними компонентами навчання стануть не стільки знання, скільки досвід творчої діяльності, учитель буде плекати майбутнього педагога як творця і проектувальника свого життя.

Підрозділ 3.2 – «Становлення методологічної культури вчителя методом проектів у позаурочній діяльності» – присвячений аналізу принципів позаурочних технологій, йдеться про те, що проектна діяльність є основою становлення методологічної культури і містить в собі навчально-виховну роботу в школі та позашкільних закладах, має специфічне завдання, свою структуру та специфіку у формах і методах проведення.

Основними позаурочними технологіями становлення методологічної культури в результаті проектної діяльності виступають консультативні служби для учнів та позашкільні заклади: науково-технічної творчості, культурологічних гуртків, художніх студій, палаців молоді тощо; культурно-ознайомча та виробнича практика.

Особливого значення вчителі мають надавати перевазі міждисциплінарних проектів, які передбачають застосування учнями знань, отриманих з різних шкільних предметів з метою розв'язання певної дослідницько-пошукової або практичної задачі. Їх реалізація сприяє досягненню учнями навколишнього світу як цілісної реальності і органічної єдності, дає можливість долати фрагментарність знань, обумовлену предметним принципом їх викладання у школі. Крім того, під час проектування учні знайомляться з реальними життєвими ситуаціями, які виникають у процесі виконання спільної праці, вчаться працювати в команді, знаходити правильне рішення в разі конфлікту, тобто, таким чином, учні готуються до дорослого життя, суспільних відносин.

На основі аналізу методологічної культури робиться висновок, що вона представляє механізм саморозвитку вчителя як дослідника, який дозволяє йому ефективно вирішувати педагогічні проблеми на базі запозичених або створених самостійно загальних положень. Методологічна **культура включає рівні:** знання методологічних проблем; знання шляхів вирішення методологічних проблем; вміння застосовувати методологічні знання. Уміння застосовувати методологічні знання дослідник характеризує за трьома рівнями методологічної культури: однозначна детермінація (використання однієї методологічної установки); багатозначна детермінація (використання декількох несуперечливих методологічних установок одночасно); діалектична детермінація (використання протилежних методологічних установок); цілісний системний підхід

ВИСНОВКИ

Вчителям треба мати на увазі, що становлення їх методологічної культури в умовах модернізації освіти, жодна продуктивна освітня інновація не може реалізуватися лише на досконалому теоретичному підґрунті або щирій емоційній прихильності до певної педагогічної теорії, моделі, технології тощо. Реальні умови розгортання навчального процесу неможливі не лише без використання інформаційних технологій, методів проектів, без удосконалення методологічної культури вчителя. Формування і розвиток особистості вчителя у ХХІ столітті має бути спрямованим насамперед на плекання в нього необхідних знань та навичок, а також комунікативної, правової, екологічної та духовної культури. Це завдання всього суспільства, насамперед його освітньої галузі. Від її здатності дати гідну відповідь на виклики ХХІ століття залежатимуть долі майбутніх українців, та й, власне, майбутнє України.

Відповідно до визначених завдань дослідження можна виокремити такі загальні висновки:

1. На основі здійсненого аналізу доведено, що методологічна культура сучасного вчителя має складну структуру, яка включає функціонально пов'язані між собою компоненти: потрібнісно-мотиваційний (сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням педагогічної діяльності); операційно-технічний (сукупність знань, умінь, навичок практичного розв'язання педагогічних завдань, а також загальних здібностей і професійно важливих якостей); рефлексивно-оцінний (здатність передбачати, оцінювати власну діяльність, вибирати стратегію поведінки, виходячи з адекватної оцінки себе й конкретної ситуації).

2. Розкрито основні причини кризи методологічної культури вчителів і зроблено висновок про необхідність переміщення центру уваги з традиційної моделі підготовки культури вчителя, що була характерною для періоду індустріального розвитку суспільства, на формування у педагогів здатності творчо, критично мислити, сприймати інновації, формувати світогляд тощо. Тим самим принципово утвердивши вимогу суспільства – надання провідної ролі освіті як умові формування методологічної культури сучасного вчителя.

3. Аналіз організаційного потенціалу освіти з позицій саморегуляційного контексту показав, що впровадження в навчально-виховний процес інноваційних технологій передбачає умови їх реалізації, а саме: психологічні (потреба вчителя у професійному самовизначенні та розвитку, його прагнення до переосмислення власного досвіду розвитку, індивідуально-професійна рефлексія; фактори, що сприяють деблокуванню захисних механізмів); соціально-психологічні (адміністративна й суспільна підтримка діяльності ініціативної групи вчителів, здатних виступити каталізатором творчих перетворень; творча взаємодія в проектувальній діяльності всіх її суб'єктів виробити загальні ціннісно-змістові орієнтири й колективну стратегію освітньої діяльності навчального закладу); організаційно-педагогічні (створення науково-методичного центру; організація теоретико-методологічної підготовки, науково-методична й організаційна підтримка проектної діяльності; організація різних видів проектної діяльності теоретичного, конструктивно-методичного й конструктивно-технічного характеру).

4. На основі аналізу виявлено нахили до емпіричного проектування, що базуються на життєвих уявленнях і особистому досвіді вчителя. Проте доведено, що ці уміння недостатньо систематизовані, у школах відсутня розгалужена структура проектної діяльності. Визначено, що важливим засобом формування методологічної культури вчителя є проектна діяльність, яка передбачає застосування основних методів підходу до навчання, а саме: методи активного навчання, методи активізації творчого мислення, методи взаємонавчання); забезпечення реалізації класичного дидактичного принципу повноцінного зв'язку навчання із практикою (реальною дійсністю) тощо. Проектна діяльність забезпечує соціальну й професійну мобільність

особистості, відкритість до змін і творчого пошуку, здатність до самовираження й самостворення, готовність оновлювати свої знання.

5. Оволодіння вчителями проектною діяльністю сприяє розвитку їх професійної компетентності, формує методологічну культуру. Навчальне проектування передбачає використання різноманітних методів, пошук та творче інтегрування знань, умінь у різних галузях науки і освіти.

6. Визначені умови, при яких проектна діяльність впливає на становлення методологічної культури, це – вивчення теоретико-методологічних засад професійного становлення особистості вчителя завдяки впровадженню в навчально-виховний процес інноваційних технологій; дослідження сутності, змісту й умов формування професійної та методологічної культури вчителя; вивчення і науково-педагогічне осмислення проблем соціально-професійного становлення особистості вчителя та формування у нього соціальної зрілості.

7. Виконана дисертаційна робота засвідчила, що проблема зумовлює подальшого наукового дослідження, зокрема пошуку шляхів формування потребнісно-мотиваційного компонента методологічної культури; вироблення механізму координації діяльності всіх освітянських гілок влади у становленні методологічної культури вчителя на основі проектної діяльності.

Вирішення означених завдань становлення методологічної культури та реалізації її принципів на основі проектної діяльності без сумніву сприятиме ефективності навчально-виховного процесу, гармонізації системи освіти.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Шевцова С.М. Метод проектів як основа формування духовних потреб молоді / С.М. Шевцова // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2009. – Випуск 27. – С. 208-216.

2. Шевцова С.М. Теоретико-методологічні засади дослідження методу проектів як складової формування духовності майбутніх педагогічних кадрів / С.М. Шевцова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2009. – Випуск 38. – С. 202-212.

3. Шевцова С.М. Проектна діяльність і духовність майбутніх педагогічних кадрів: проблеми взаємозв'язку / С.М. Шевцова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2009. – Випуск 39. – С. 36-43.

4. Шевцова С.М. Зарубіжний досвід використання методу проектів у формуванні культури шкільної молоді / С.М. Шевцова // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / [гол. ред. В.М.Вашкевич]. – К., 2010. – Випуск 30. – С. 366-371.

5. Шевцова С.М. Використання методу проектів у плеканні обдарованої особистості / С.М. Шевцова // Метод проектів: традиції,

перспективи, життєві результати. Практико зорієнтований збірник. – К.: Департамент, 2003. – С. 224-228.

6. Шевцова С.М. Проектування компетентності спрямованості освіти у ліцеї / С.М. Шевцова // Проектна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: Науково-методичний посібник. – К.: Департамент, 2008. – С. 202-210.

7. Шевцова С.М. Що таке метод проектів, або як реалізувати педагогічну життєтворчість / С.М. Шевцова // Проектний підхід до компетентнісно спрямованої освіти: Науково-методичний збірник. – Т.1. – Запоріжжя: ФХНРБЦ, 2008. – С. 142-146.

8. Шевцова С.М. Інноваційний потенціал проектної діяльності як основа становлення методологічної культури особистості вчителя / С.М. Шевцова // Директор школи, ліцею, гімназії. До 175-річчя М.П. Драгоманова. – 2010. – № 1. – С. 17-22.

9. Шевцова С.М. Вчимося культурі миру / С.М. Шевцова // Ліцейна освіта в Україні: перспективи і розвиток: Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 10-літтю українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка: матеріали. – К.: Український Центр духовної культури, 2002. – С. 258-275.

АНОТАЦІЇ

Шевцова С.М. Становлення методологічної культури вчителя на основі проектної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Здійснено філософський аналіз суперечностей між інноваційними технологіями та традиційними методами навчання, уніфікацією та плюралізмом феномену становлення методологічної культури на основі проектної діяльності. Доведена принципова можливість ефективності впровадження до навчально-виховного процесу методу проектів.

Концептуалізовано поняття «методологічна культура вчителя» і «проектна діяльність в освіті». Проаналізовано теоретичні та методологічні засади становлення методологічної культури вчителя у сучасному філософському, історичному, педагогічному, управлінському дискурсах. Окреслено філософські виміри цього феномену як соціокультурного явища, досліджено його онтологію, людиновимірні та аксіологічні орієнтири.

Обґрунтовано цілі (креативність та інноваційність, адаптивність) та завдання становлення методологічної культури на основі проектної діяльності. Запропоновано принципи формування професійної майстерності сучасного вчителя завдяки впровадженню до навчально-виховного процесу методу проектів – системність, адекватність, ефективність, особистісна зорієнтованість, необхідність, варіативність.

Ключові слова: методологічна культура вчителя, метод проектів, методологія, філософсько-освітня парадигма, інновація, культура, експериментальна педагогіка, проектна діяльність.

Шевцова С.М. Становление методологической культуры учителя на основе проектной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Осуществлен философский анализ противоречий между инновационными технологиями и традиционными методами обучения, унификацией и плюрализмом феномена становления методологической культуры на основе проектной деятельности.

Доказана принципиальная возможность эффективности внедрения в учебно-воспитательный процесс метода проектов.

Подчеркнуто, что одной из главных причин повышенного отношения к понятию «методологическая культура» было отождествление методологии и философии, а конкретно марксистско-ленинской философии, когда методологическая культура отождествлялась с философской культурой, а главным критерием методологической культуры педагога было знание основных положений диалектического материализма, умение их использовать в деятельности ученого-исследователя и педагога-практика. Поэтому постоянное внимание уделялось формированию мировоззренческой культуры, как ее понимали в то время. На занятиях методологических семинаров рассматривалась методологическая роль положений марксистско-ленинской теории, приемы и способы их применения в познавательной и практической деятельности. Но, несмотря на наличие глубоких научных разработок проблем методологической культуры рядовой учитель сегодня не в полной мере обладает методологической культурой научного исследователя. Исследователи указывают на неосведомленность, неготовность и неспособность основной массы педагогов воспринять передовой опыт, внедрить проектную разработку, реализовать новую педагогическую идею. Такая ситуация, помимо социокультурных причин, может быть объяснена и отсутствием механизма формирования и совершенствования методологической культуры, что, в свою очередь, является следствием неразработанности концепции методологической культурой вообще и методологической культуры педагога в частности.

Концептуализировано понятие «методологическая культура учителя» и «проектная деятельность в образовании». Проанализированы теоретические и методологические основы становления методологической культуры учителя в современном философском, историческом, педагогическом, управленческом дискурсах. Определены философские измерения этого феномена как социокультурного явления,

исследованы его онтология, человекоизмерительный и аксиологический ориентиры.

Обоснованы цели (креативность и инновационность, адаптивность) и задачи становления методологической культуры на основе проектной деятельности. Предложены принципы формирования профессионального мастерства современного учителя благодаря внедрению в учебно-воспитательный процесс метода проектов – системность, адекватность, эффективность, личностная ориентированность, необходимость, вариативность.

Раскрывается понятие «методологическая культура» как механизм, который сохраняет учителя в данном смысловом поле. Без методологической культуры учитель выпадает из этого смыслового поля из-за различных препятствий, возникающих в ходе его учебно-воспитательной деятельности. Отсюда не все методологические установки попадают в разряд культурных, а только те, которые показали свою эффективность в практике их применения в проектной деятельности, которой в данном исследовании отдается предпочтение. Проблема же заключается в том, каким образом выявлять элементы методологической культуры современного учителя.

Ключевые слова: методологическая культура учителя, метод проектов, методология, философско-образовательная парадигма, инновация, культура, экспериментальная педагогика, проектная деятельность.

Shevtsova S.M. Becoming of the Teacher's Methodological Culture on the Basis of Project Activity. – Manuscript.

Thesis is for candidate degree in Philosophical Sciences. Specialty – 09.00.10 – Philosophy of Education. National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2010.

Philosophical analysis of the contradictions between innovative technologies and traditional teaching methods, unification and pluralism of phenomenon of the formation of methodological culture on the basis of project work has been carried out.

The fundamental possibility of the efficient implementation of the project method into the educational process is proved.

The concepts of "methodological culture of the teacher" and "project activities in education" have been introduced. The theoretical and methodological principles of the development of the teacher's methodological culture in the modern philosophical, historical, educational, managerial analyzed. Philosophical dimensions of this phenomenon as a socio-cultural phenomenon are defined, its ontology, human based and axiological trends are investigated.

The targets (creativity and innovation, adaptability) and the tasks of methodological culture's becoming on the basis of project activities are

grounded. The principles of improvement of modern teacher's professional mastership due to the introduction of the project method into the educational process – consistency, adequacy, efficiency, personal orientation, the need for, diversity – are proposed.

Key words: methodological culture of the teacher, the project method, methodology, philosophical and educational paradigms, innovation, culture, experimental pedagogy, project activity.